

NOORWEGEN

Het artikel over begraafplaatsen in Noorwegen is geschreven door **Rosemarie van den Breemer**. Rosemarie (in 2009): *Ik ben een promovendus aan de universiteit The New School for Social Research in New York. Daar schrijf ik een dissertatie over secularisme en staat kerk relaties in Frankrijk, Nederland en Noorwegen. Als onder-*

deel van dat project vergelijk ik de manier waarop deze landen, en enkele gemeentes daarin, institutioneel vorm geven aan religieuze diversiteit in het begrafenisdomein. Ik ben met name geïnteresseerd in de normatieve ideeën achter deze institutionele vormen. Dit artikel is een uitvloeisel van een hoofdstuk over begraven in Noorwegen.

BEGRAAFPLAATSEN IN NOORWEGEN

VAN GEMEENTELIJK NAAR KERKELIJK BEHEER AAN HET EINDE VAN DE TWINTIGSTE EEUW

Begraafplaatsen belichamen verleden en heden van een land. Zij tonen delen van de geschiedenis, cultuur en demografische structuur van een land. Bovendien vertellen de institutionele kenmerken van het begrafenisdomein - het soort begraafplaatsen dat mogelijk is en de wetten die er voor gelden - een verhaal over de (historische) relatie tussen kerk en staat. In de meeste West-Europese landen werden eind 18^e en begin 19^e eeuw strijd gevoerd tussen staat en kerk over het beheer van de begraafplaatsen; het leidde tot een gedeeltelijk of geheel gemeentelijk en gesecculariseerd domein. Frankrijk gaf in de gemeenten het beheer over alle begraafplaatsen (1804) en stond, op enkele uitzonderingen na, geen particuliere of confessionele begraafplaatsen toe vanaf 1881.

Nederland maakte het domein in 1827 gedeeltelijk gemeentelijk en formaliseerde dit met de eerste begrafenisetwet van 1869, maar stond nog steeds particuliere of confessionele begraafplaatsen toe. Gezien tegen deze historische ontwikkelingen heeft Noorwegen een nogal bijzondere, bijna tegengestelde, stap gemaakt in het laatste decennium.

Begraveniswet 1996

In Noorwegen vielen de begraafplaatsen sinds 1879 onder gemeentelijke verantwoordelijkheid. Toch werd in 1996 een nieuwe begraveniswet aangenomen die het beheer ('gravferdsforvaltning') van de begraafplaatsen overdroeg aan een kerkelijk orgaan, genaamd 'kerkelijke algemene raad' ('kirkelig fellesråd'). Dit betekende dat werknemers op de begraafplaats, die voorheen in dienst waren van de gemeente, nu een religieuze instelling als hun werkgever kregen. Verder deed de verandering nog duidelijker de band tussen de Noorse Lutherse staatskerk en Noorse kerkhoven uitkomen. Er zijn momenteel een paar particuliere en niet-lutherse confessionele begraafplaatsen. Maar de meerderheid van de begraafplaatsen zijn 'openbare kerkhoven' ('offentlig kirkegårder'), die worden beheerd door de kerkelijke algemene raad, die worden betaald van een gemeentelijk budget en die juridisch eigendom zijn van de Lutherse parochies in elke gemeente.

Hieronder zullen we kijken naar de verschillende aspecten van dit confessionele karakter van de begraafplaatsen in Noorwegen.

In het hedendaagse Noorwegen regelen twee wetten het begravenisdomein. Dat is de begraveniswet 'Gravferdsloven' en de kerkwet 'Kirkeloven', beide uit 1996. In de begraveniswet staat vermeld dat iedereen recht heeft op een gratis graf ongeacht het lidmaatschap van de Noorse staatskerk of een religieuze overtuiging, en verder dat 'alle begravenissen plaats zullen vinden op een openbaar kerkhof of een begraafplaats, die is aangelegd door een geregistreerde religieuze gemeenschap' [...].¹

De wet voldoet aan de gelijkheid van iedereen, omdat zij niet discrimineert op religieuze overtuiging of lidmaatschap en voorziet in een gratis graf voor iedereen voor de eerste 20 jaar. De begraveniswet schrijft de technische en praktische eisen voor het begraven voor en heeft meer zorg voor hygiëne en veiligheid dan dat ze is ingegeven door een bepaalde religieuze of culturele zorg. De wet waarborgt ook de godsdienstvrijheid door het vermijden van eventuele bijzondere eisen betreffende het ritueel van de begravenis. Hoe men de overledene moet begraven, in termen van rituelen of gewoonten, valt buiten het mandaat van de begraveniswet. De kerkwet zet onder andere uiteen wat de economische verantwoordelijkheid van begraafplaatsen is. Toch, ondanks de zorg voor gelijkheid en religieuze vrijheid, staat de realiteit van de Noorse begravenissen in scherp contrast met die in landen als Nederland of Frankrijk, waar een confessioneel graf een optie tussen andere is. In Noorwegen wordt bijna iedereen begraven op een traditioneel christelijk Luthers kerkhof:

'Van alle overleden personen in 2006 ontving 92% een kerkelijke begravenis. Tien jaar geleden was dat percentage 94%.'²

kerkhof Fetsund

kerkhof Sør-Odal Strøm

typisch Noors kerkhof

voorbeelden van drie typisch Noorse kerkhoven met christelijke symbolen en in de nabijheid van een kerk

Kirkegård

Ondanks de bereidheid om een diversiteit van begraafplaatsen in de begrafeniswet toe te staan zijn de opties in werkelijkheid zeer beperkt. Meest cruciaal is, dat er geen gemeentelijke neutrale begraafplaatsen beschikbaar zijn, met uitzondering van wat wordt aangeduid als een 'openbaar kerkhof' ('offentlig kirkegård'). Deze term is illustratief voor de Noorse situatie in die zin dat zij geen onderscheid maakt tussen openbaar en kerkelijk, maar in feite de twee gelijkstelt. Dit is bovendien taalkundig weerspiegeld in de wetgeving en het dagelijks gebruik van de term 'kirkegård' of kerkhof in plaats van 'gravlund' of begraafplaats. Ondanks de pogingen van de humanisten (Human-Etisk Forbund) en de Noorse Vrije Kerk (Norges Frikirkeråd) om dit woordgebruik te veranderen in een meer neutrale term, werd met de wet van 1996 besloten dat 'de term kerkhof wordt gehandhaafd',³ 'maar dit neemt niet weg dat andere termen als begraafplaats gebruikt kunnen worden'.⁴

In termen van religieuze diversiteit zijn er weinig andere begraafplaatsen dan die in beheer en bezit zijn van de Noorse staatskerk. Op een totaal van ongeveer 2000 begraafplaatsen in heel Noorwegen zijn er twee joodse begraafplaatsen en een handvol andere confessionele begraafplaatsen⁵. Om tegemoet te komen aan de religieuze behoeften van mensen zonder eigen kerkhof, zijn er in verschillende gevallen pragmatische oplossingen gevonden. Zo zijn er diverse kerkhoven met aparte afdelingen voor niet-christenen en is het wettelijk toegestaan om een kerkhof ritueel te zegenen door verschillende religies tegelijk. Moslims hebben tot dusver geen eigen begraafplaats. Toch zijn er verschillende islamitische percelen op openbare kerkelijke begraafplaatsen in Oslo (in de stadsdelen Alfaset, Gamlebyen, Høybråten en Klemetsrud) en in ongeveer 20 andere gemeenten.

Crematoria

Crematoria en een handjevol particuliere begraafplaatsen zijn de enige uitzonderingen in het begrafenisdomein, die niet in religieus beheer en bezit zijn. Crematoria vallen onder de gemeentelijke verantwoordelijkheid en zijn eigendom van de gemeenten. Er zijn ongeveer 40 crematoria in Noorwegen in tegenstelling tot 2000 kerkhoven. Ongeveer 45.000 mensen worden per jaar begraven of gecremeerd, waarvan ongeveer 35% wordt gecremeerd, hoewel er grote verschillen zijn tussen stad en dorp⁶. Maar zelfs hier is een sterke christelijke aanwezigheid, zoals die

weerspiegeld wordt in het symbolisch en esthetisch uiterlijk van veel kerkhoven en crematoria. Tot ontsteltenis van met name de humanisten is het onmogelijk in sommige gemeenten een neutrale ceremonieruimte of begraafplaats te vinden die niet belast is met christelijke symbolen.

Hierbij drie foto's van openbare crematoria, die eigendom zijn van en beheerd worden door de gemeente, maar waar ook prominent christelijke symbolen te zien zijn.

crematorium Hamar

crematorium & kapel Frederikstad

crematorium Oslo

Wat voorafging

Waarom worden begraafplaatsen in Noorwegen niet beheerd door de gemeente, of meer precies, waarom zijn ze *gestopt* met een gemeentelijke verantwoordelijkheid in een tijd waarin Noorwegen verandert en steeds meer religieus verscheiden wordt? Dit is een complex vraagstuk met veel factoren. Laten we hier kort de politieke en historische context voorafgaand aan de begrafeniswet van 1996 bespreken.

De kwestie van de begraafplaatsadministratie en beheer ('grafverdsforvaltning') is een serieus onderwerp van onderzoek en openbaar debat in Noorwegen geweest in de afgelopen 3 decennia. Sinds de 19e eeuw is het onderhoud van begraafplaatsen een gedeelde taak geweest tussen de gemeente en de parochie met in de tijd verschillende accenten in de verantwoordelijkheid tussen de twee vormen van organisatie ⁷. Daar waar de eerste 'wet over kerken en begraafplaatsen' van 1897 ('Lov om Kirker og Kirkegårder') de gemeenten primair verantwoordelijk maakte, leidde een proces van democratisering binnen de kerk in de jaren 1920 tot de oprichting van de 'parochiekerkraad' ('menighetsråd') ⁸. Met de 'wet over de parochiekerkraad' ('Lov om menighetsråd') uit 1920 werd besloten dat de parochiekerkraad (gedeeltelijk) verantwoordelijk was voor het in dienst nemen van het kerkelijke personeel en soms de begraafplaatswerknemers ⁹.

Als gevolg daarvan ontstond er onduidelijkheid tussen de gemeentelijke en de parochiële verantwoordelijkheid voor de werkgelegenheid van de begraafplaatsmedewerkers of het kerkelijk personeel. En dit werd verder versterkt met de 'wet over de Noorse Kerkstructuur' uit 1953 ('Lov om Den norske kirkes ordning'). Hierin werd vermeld dat het bestuur van de kerkvoogd de verantwoordelijkheid van de gemeente was en dat in principe de gemeente ook de werkgever was van het kerkelijke personeel en de begraafplaatswerknemers. Maar in werkelijkheid was het vaak de parochiekerkraad die functioneerde als werkgever. Bovendien, wanneer de kerkvoogd een betaalde positie was, was de gemeente verantwoordelijk voor de aanstelling van de persoon, maar als het ging om een onbetaalde positie, kon de parochiekerkraad iemand benoemen.

De aldus voortdurende verwarring leidde in de vroege jaren tachtig tot een vraag in een witboek van de 'Sivertsen commissie' ('Sivertsenutvalget') waarom kerkhoven niet volledig onder gemeentelijke verantwoordelijkheid zouden moeten vallen. Een door de overheid benoemde commissie ('kirkelovutvalge') onderzocht de zaak in 1982 en adviseerde om de gemeenten de volledige administratieve verantwoordelijkheid voor de kerkhoven te geven. Maar heel verrassend, toen dit resultaat werd gepresenteerd aan een breed scala van instellingen (parochiekerkraden, gemeenten, maar ook bisschoppen, vertegenwoordigers van de provincies '-fylkesmenn'-, evenals aan andere religieuze en nationaal relevante organisaties), stemde een -uiteindelijk kleine- meerderheid voor de verantwoordelijkheid van een religieuze instelling voor de kerkhoven. Een latere departementaal statement uit 1994-1995, waarin wordt gepleit voor kerkelijke verantwoordelijkheid geeft enkele van de voornaamste argumenten goed weer.

[...] 'Een steeds pluralistischer samenleving kan, volgens het oordeel van het departement, geen bijzonder gewicht worden gegeven, als bijna 95% van de landelijke bevolking kiest voor een kerkelijke begrafenis en de begraafgewoonten van onze maatschappij nog steeds de christelijke waarden en culturele grondslagen van de maatschappij weerspiegelen' [...].¹⁰

Omdat begrafenissen niet alleen een kwestie van praktische en administratieve zorg zijn, kan de kerk recht doen aan het ritueel en het traditionele element van een Noorse begrafenis. Tenslotte werd aan-

gevoerd dat de kerk goede voorwaarden voor werkgelegenheid biedt. Tegen het 'religieuze spoor' stemden de grote gemeenten alsmede de humanisten en de Noorse Vrije Kerk. Zij stelden onder meer voor om de term kerkhof of 'kirkegård' te veranderen in de meer neutrale term begraafplaats of 'gravlund', en ze spraken hun zorg uit dat niet-leden van de staatskerk geen gelijke behandeling zouden genieten onder de nieuwe regelgeving.

Conclusie

Het resultaat van dit alles is dat de begrafeniswet uit 1996 de Noorse staatskerk verantwoordelijk verklaart voor het administratieve deel van het begrafenisproces, maar tegelijkertijd het collectieve en het openbare karakter van dit algemeen belang onderstreept. Dus de staatskerk handelt namens de burgers en moet zorgen voor een begrafenis voor iedereen op een kerkhof zonder enige (of zeer weinig) kosten. Dit betekent dat de 'kerkelijke algemene raad' ('kirkelig fellesråd'), die in 1996 werd geïntroduceerd als een nieuwe vorm van kerkelijke organisatie, twee functies vervult.

Aan de ene kant is het een christelijk orgaan dat zorgt voor zijn eigen parochieleden. Aan de andere kant heeft het een openbare rol, die er uit bestaat te voorzien in het algemeen belang van de gehele samenleving. Bovendien, omdat het begraafplaatsbeheer een openbare taak is en niet een die de kerk in het bijzonder dient, betaalt de gemeente de kosten voor de bouw en het onderhoud van begraafplaatsen, alsmede de betaling van de salarissen. Toch vreemd en enigszins contradictoer is dat de gemeente geen eigenaar van de begraafplaats is. Het is juridisch gezien de parochie, die eigenaar is van de bestaande en nieuw aangelegde begraafplaatsen.

De wet van 1996 biedt een opening in de behoefte van kerkelijk beheer. In enkele gemeenten zijn de kerkelijke openbare raad en de gemeente overeengekomen om de verantwoordelijkheid van de kerkelijke openbare raad over te brengen naar de gemeente. In verscheidene andere gemeenten, zoals Oslo, heeft de gemeente alle of delen van beheertaken overgenomen, maar zonder de formele verantwoordelijkheid voor het begrafenisdomein te verkrijgen.

© mei 2009 tekst: Rosemarie van den Breemer

© 2009 foto's: Vinjar Tufte

vertaling: Rindert Brouwer

Noten.

¹ Vertaling Rosemarie van den Breemer. Begraveniswet hoofdstuk 1. § 1. 'Gravlegging skal skje på offentlig kirkegård eller på gravplass anlagt av registrert trossamfunn'.

² Vertaling Rosemarie van den Breemer. Storting Melding nr. 17 *Staten og den Norske Kirke* (2007-2008), p. 106. 'Av alle som døde i 2006, fikk 92 pst. kirkelig gravferd. For ti år siden var prosentandelen 94.'

³ 'Begrepet kirkegård er beholdt, men forhindrer ikke at andre betegnelser som gravlund kan brukes.' Zie <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/dok/NOUer/2006/NOU-2006-2/8/3.html?id=156310>

⁴ Er zijn enkele uitzonderingen op dit algemene patroon in gemeenten waar de begraafplaats niet vlakbij een kerkgebouw ligt (bijvoorbeeld Lørenskog). Hier is soms een expliciet gebruik van de term 'gravlund' om een meer neutrale en gemeentelijke begraafplaats voor allen aan te duiden.

⁵ Er is een joodse begraafplaats in Oslo en een in Trondheim (Det Mosaiske Trossamfund). Er zijn twee katholieke kerkhoven bij een klooster in Tromsø en Alta en enkele lokale christelijke gemeenschappen hebben hun eigen kerkhoven in de omgeving van Kristiansand. De Christelijke Vrije Kerk (Frikirkelige) heeft twee tot drie Evangelisch-Lutherse begraafplaatsen in Levanger en Larvik en de Quakers bezitten twee kerkhoven in Rogaland. Storting Melding nr 17 *Staten og den Norske Kirke* (2007-2008), p 105.

⁶ In grote steden liggen de getallen tussen 60-80% crematies; Oslo (69%), Hamar (61%), Drammen (78%) of Bergen (68%). NORGE -KREMASJONSSTATISTIKK 2007, www.kirkegaardskultur.no, Norsk forening for kirkegård kultur.

⁷ Een 'kommune' verwijst naar een gemeente. Een 'sogn' is een geografisch bepaalde congregatie/parochie. De auteur baseert zich voor de historische beschrijving deels op de website van de Kultur-og Kirke departementet <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/dok/NOUer/2006/NOU-2006-2/8/2.html?id=156309>

⁸ Een 'parochiekerkraad' of 'menighetsråd' is een gekozen bestuur in een parochie. In gemeenten met meer dan een parochie, zorgt de 'kerkelijke algemene raad' ('kirkelig fellesråd') voor de administratie en beheer van de begraafplaatsen. Wanneer er slechts één parochie is, zorgt de parochiekerkraad daarvoor. Sinds de 'wet op de parochiekerkraad' ('lov om menighetsråder') uit 1920 heeft elke parochie een raad waarvoor je vertegenwoordigers kunt kiezen, als je domicilie hebt in het geografische gebied van de parochie. Een parochiële kerkraad is samengesteld uit een parochiepriester ('sognprest') (hij/zij is benoemd door de bisschop, maar hij/zij heeft geen stemrecht in de bijeenkomsten) en 4, 6, 8 of 10 gekozen leden van de parochie. Zie *Lov om Den Norske Kirken*, Hoofdstuk 2 paragraaf 6.

⁹ Kerkmedewerkers zijn vandaag de dag nog onderscheiden van begraafplaatsmedewerkers in die zin dat de eersten nauw zijn betrokken bij de uitvaartrituelen -en dus bij de kerk. Begraafplaatswerknemers zijn meer betrokken bij de technische aspecten van het begraven en het onderhoud van kerkelijke eigendom. Heden ten dage moeten kerkmedewerkers lid zijn van de kerk om hun functie te kunnen uitoefenen, maar begraafplaatswerknemers zijn vrijgesteld van deze eis.

¹⁰ vertaling Rosemarie van den Breemer. Ot.prp. nr. 64 (1994-995) *Om lov om Den norske kirke og Om lov om kirkegårder, kremasjon og gravferd* 'Et mer pluralistisk samfunn kan etter departementets vurdering ikke tillegges særlig vekt når nær 95 pst. av landets befolkning velger en kirkelig gravferd og vårt samfunns gravskikker fortsatt gjenspeiler samfunnets kristne verdi- og kulturgrunnlag